

A névtan ma már jóval túllépte a nyelvtudomány határát, pontosan szólva: a névtan a már említett történettudományon kívül már régen felkeltette az irodalomtudomány érdeklődését is (lásd irodalmi névadás), de a szövegtan szempontjából sem érdektelen a név és a szöveg viszonyának a vizsgálata. Hogy művelődéstörténeti szempontból milyen jelentősége van a névtani kutatásoknak, azt jól bizonyítja a Névtudomány és művelődéstörténet című kiadvány (szerk. BALOGH LAJOS és ÖRDÖG FERENC. Bp., 1989) számos színvonalas tanulmánya.

Befejezésül csak annyit: névtani kutatások tekintetében sem magunk, sem a világ előtt nincs szégyellnivalónk. Az elmúlt három évtizedben névtani szakirodalmunk gazdagításához nem kis mértékben járult hozzá a most hatvanéves Hajdú Mihály kollégánk is, akinek ezúton is további jó egészséget és tudományos tevékenységében eredményes éveket kívánok.

MÁTÉ JAKAB

Egyszeri helységnevek a középkorban

Az "egyházi" vagy "vallási" helységneveinknek sajátos és pusztán mennyiségük alapján is igen jelentős csoportját alkotják a templomi védőszentekre, illetőleg templomcímekre utaló elnevezések. Noha pontos számukat különböző okok miatt sem időbeli metszetekben, sem pedig a kereszténységnek a reformáció térhódításáig (az egyszerűség kedvéért válasszuk korszakhatárul 1526-ot!) tartó öt évszázadára vonatkozólag nem tudjuk megadni, és erre ezután sem leszünk képesek, a teljességre törekvő anyaggyűjtés és az adatok szigorú értékelése nyomán összeállított adattáramban mennyiségük meghaladja az 1200-at. Ugyanazt a szentet az ország különböző pontjain számos egyház patrocíniumává választhatták, s a templomcímek mennyiségétől mindenképpen függően eltérő esélyük volt arra, hogy névátvonódással, azonos nyelvi formát öltve homonim helységnevcsoportokat alkossanak.

A hazai középkori tisztelettörténet kutatói azonban jól tudják, hogy a lehetséges patrónusok körének szinte beláthatatlan tágassága ellenére nálunk a címül választott szentek, szent titkok, szentként tisztelt fogalmak vagy tárgyak száma alig haladta meg a százat. És ezek előfordulása is roppant aránytalanságot mutatott, hiszen a valamivel több, mint 3000 ismert patrocíniumú középkori egyházi létesítmény nagy többsége csak néhány titulus között oszlott meg (*Szűz Mária, Szent György, Szent Miklós, Szent Márton, a Jézust jelölő Kereszt Úr és Szent Kereszt, Minden Szent*), az ellenkező oldalon pedig azok a címek helyezkedtek el, amelyek egyedülként vagy nagyon kevésszer fordultak elő Magyarország tiszteleti térképén. Egyetlen templom, kápolna állt pl. *Szent Abdon és Szennen* (1332: Almágy, Gömör m.), *Szent Ágnes* (1413: Bács, Kolozs m.), *Szent Cirják* (1446: Baromlak, Küküllő m.),

Szent Dorottya (1377: Asszonyfalva, Baranya m.), *Szent Eligius* (1391: Temesvár, Temes m.), *Szent Felicitás* (1342: Hídvég, Vas m.), *Szent Gyárfás* (1400: Szentpéterhegy, Brassó m.), *Szent Hubert* (1343: Garáb, Nógrád m.), *Szent Jodok* (1419: Lehnic, Szepes m.) stb. tiszteletére.

A helységnév-alakulás rejtelmek közé tartozik, hogy néha még az egyedüli vagy nagyon ritka előfordulású patrocíniumok is helységnévvé váltak. A középkori Magyarországon a következő ilyen, mind nyelvi alakjukban, mind pedig a névadás motivációjának egyszerűsége alapján egyedüli védőszentnévi helységneveink voltak:

1. + *Szent ambrus*, Verőce (= Virovitica) környékén, Verőce m.: 1334: *eccl. sancti Ambrosii*, 1417: *Zenthambraz*, 1437: *Zenthambros*, 1439: *Zenthambrous* (CSÁNKI, Körös 84, ComVer. 211). A falu Verőce várának tartozéka volt. Temploma Szent Ambrus (333 k.–397) milánói püspök, egyháztanító, egyházi szakíró (KatLex. 1: 58) tiszteletére épült. Hazai jelenlétének egyéb adatai csak nagyon bizonytalanul értékelhetők. 1331-ben Esztergom környékén említik a *vineam ecclesie sancti Ambrosii*-t (MES. 3: 183); temploma állt tehát Esztergomban? Az erdélyi Szászváros (= Orăștie) latin nevére pedig LIPSZKY 1808-ban a *Saxopolis aut Villa S. Ambrosii* alakokat közli. Ennek alapján esetleg arra gondolhatnánk, hogy a hely német *Bros* neve elvonással keletkezett a második formából.

2. + *Szent borbála*, Zámoly h. (*Borbála* p.: LIPSZKY), Fejér m.: 1340: "*Baruch ... statutio eccl-e B. Barbare virginis*", 1439: *Baroch* al. nom. *Zenthbarbaraazon*, *Barch* al. nom. *Zenthbarbara* (GYÖRFFY 2: 348, CSÁNKI 3: 318). A fehérvári keresztesek tulajdonában *Barc* néven már korábban is előfordult (1193: *Borz*: ÓMOLv. 54). A templom névadója Szent Borbála szűz és vértanú (megh. 235 v. 306). Mivel a középkorban ő a várak, tornyok (később a tűzerek) védőszentje, a patrocíniumválasztást talán a kereszteseknek tulajdoníthatjuk. 1276-ban kolostort neveztek róla Gyulafehérvár közelében (GYÖRFFY 2: 157), ugyanitt oltára volt a székesegyházban (1470: KolmJk. 1: 695). Állítólag egyháza állt Székesfehérváron (1376: CD. 9/4: 623, CSÁNKI 2: 311), továbbá kápolnája Győrben, s ennek éppen egy keresztes volt a rektora (1419: "*Stephanus cruciferus ... rector capelle sancte Barbare virginis*": LK. 6: 115). Végül nem tudom azonosítani azt az esztergomi egyházmegyei *Surawina* helységet, amelyben 1433-ban szintén kápolnáját említik (LUKCSICS 2: 99).

3. *Szent borbás*, Somogy m.: 1221: "*decimationes capellarum Sancti Barnabe Sancte Crucis et Sancte Trinitatis*" (PRT. 1: 649, ÁÚO. 1: 176), 1324: *Zenthbarrabas* (CSÁNKI 2: 643), 1334: *de Sancto Barlaba* (Vat. 1/1, 390), 1335: *de Sancto Barnaba* (uo. 397). A kápolna névadója Szent Barnabás apostol (vö. KatLex. 1: 156), más templomát ebből a korból nem ismerjük Magyarországon.

4. + *Szent cecília*, Zsennye h. (*Cicille-dűlő*: VMFN. 508), Vas m.: 1342: "*prope viam qua itur ad sanctam Ceciliam*" (ZalaOkl. 1: 402), *de Sancta Cecília* (Vasi Szemle 22: 270), 1455: *Zenthcecília* (Vasi Szemle 31: 145). Ma is álló templom és körülötte temető. 1342-ben Rum megosztása kapcsán említik, 1402-ben *Kopach* birtok határjárásában egy út Pecölről "*iuxta ecclesiam sancte Cecilie*" vezet (ZsigmOkl. 2/1, 218), 1418-ban pedig temploma az asszonyfalvi Mindenszentek-egyházzal együtt kap búcsút ("*ecclesias ...S. Cecilie et OO. SS. de Assofalva*":

(LUKCSICS 1: 54). Szent Cecília középkori hazai tiszteletéről más templomcím nem tanúskodik.

5. *F á b i n s e b e s t y é n*, Csongrád m.: 1389/1406: in descensu Cumanorum circa Ecclesiam beatorum *Fabiani et Sebastiani* martirum (GYÁRFÁS 3: 511), 1400: *Zenthfabiansebestyenzallasa* (ZsigmOkl. 2/1: 68), 1558: *Fábián-Sebestyén* (GYÁRFÁS 4: 61). A névadó Szent Fábián pápa, vértanú (megh. 250) és Szent Sebestyén vértanú (megh. 288). Együttes szereplésüknek az a magyarázata, hogy közös ünnepük van a naptárban (jan. 20.). Tiszteletükről még egy kápolna tanúskodik, amely talán Sólyomkőn épült 1485-ben (KolmJk. 2: 17).

6. *S z e n t g e r i c e*, Maros sz.: 1332–6: de *Sancta Gerecia* (Vat. 1/1: 97, 103), de *Sancta Gratia* (uo. 131, 141), 1497: *Zenthgracia* (BSzO.¹ 172). Templomának a Szent Grácia, az isteni kegyelem volt a titulusa (FNESz.⁴ 2: 557). Elvont fogalom szentként való tiszteletére l. még a titeli prépostság Szent Bölcsesség címét!

7. ? + *S z e n t g r a c i á n*, talán Zala m.: 1447: *Zenthgrachyan* (ZalaOkl. 2: 533). Székely Egyednek, a megye egyik alispánjának lakóhelye. Ha az adat nem az erdélyi helység nevének elírása (erre mutatna a Székely családnév) vagy tollhiba, akkor esetleg gondolhatunk *Gratian* keresztény nyugatrómai császárra (375–83), aki sokat tett a kereszténységért, s akit az ellene fellázadt Maximus egyik tisztje Lyonban meggyilkolt (KatLex. 2: 218), s akit a középkorban szentként tisztelhettek. Néhány régi naptárunkban szerepel még *Gratianus* tours-i püspök ünnepe (dec. 18), rá is gondolhatunk (vö. KNAUZ, Kortan 194).

8. *S z e n t j o b b* (= Siniob), Bihar m.: 1239: *S. Dextre*, 1326/XVIII. sz.: *S. Jog* (GYÖRFFY 1: 668), 1333–7: de *Sancto Jog* (Vat. 1/1: 62, 63, 77, 85, 90), 1395: *Zenthhyog* (ComBih. 291), 1587: *Zenthjobb* (SUCIU 2: 128). A névadó Szent István király konzerválódott jobb keze, amelyet a Szent László által 1084-ben építtetett bencés monostorban őriztek (FNESz.⁴ 2: 560).

9. + *S z e n t k á l m á n*, Nemesvid h. (MVV. Som. 122), Somogy m.: 1333: de *Sancto Colomanno* (Vat. 1/1: 378), 1372: *Zenth Kalman* (ÓMOlv. 212), 1379: *Zenthkalman* (HazOkl. 3: 209, AO. 3: 210, vö. CSÁNKI 2: 644). Az ír származású Szent Kálmán vértanúra (megh. 1012-ben), Szent István király állítólagos sógorára gondolhatunk (KatLex. 2: 475), a mai Kálmánok is az ő ünnepén, okt. 13-án tartják névnapjukat. Más temploma hazánkban nem volt.

10. + *S z e n t k o r i n* (= Kiskerény/Kurimany), Szepes m.: 1298: *Quirinius Sanctus* (CSÁNKI 1: 253), 1313: de *sancto quirino* (AO.1: 294), 1458: *Sentkoryn* (VSOS, 2: 120). Névadója Szent Kerény (Quirinius) sziszeki püspök, aki a IV. században szenvedett vértanúságot. (Másként FEKETE NAGY, Szep. 187; BÁLINT, ÜnnKal. 279.) A közeli Sáros megyei Berzevicének (= Brezovica) ugyancsak az ő neve díszítette templomát (1335: "in ... possessione Brezeuicha ... in opposito ecclesie sancti Guirini": DOŠ. 384). Két további egyháza pedig működési helye közelében, Zágráb megyében volt: 1328: "villa apud sanctum Crin" (BlagayOkl. 107), 1334: "eccl. sancti Quirini de Bowich" (ma Kirin: ComZagr.1: 165), 1441: "ecclesiam parochialem S. Quirini mart. in Bowacz": (LUKCSICS 2: 197). – 1334: "eccl. sancti Quirini de Hraztovicha" (ma Hrastovica: ComZagr.1: 137).

11. + Szentmóric, Gyula része, Zaránd m.: 1403: *Zenthmoroch*, 1553: *Zenth-Moricz* (KARÁCSONYI: Békés. 2: 319), "in oppido Gyula in vico Zent Moricz uczaja" (HAAN 2: 161).

Névadóként Szent Móric (III. sz.) jöhet számításba (WIMMER² 357). Az ő tiszteletére emelték a bakonybéli bencés monostort (vö. +1037: KJ.1: 5); további templomai: 1398: Berzseny, Veszprém m., 1323: Csesztreg, Zala m., 1433: Hidegkút, Veszprém m., 1332–7: Naszvad, Komárom m., 1428: Pécs, Baranya m., 1332–7: Szokolóc (?), Nyitra m., 1228: Kistata, Esztergom m.

12. + Szentpelbárt, Báré k., Kolozs m.: 1468: *Zenthpelbarth* (CSÁNKI 5: 411). Egyetlen említéskor már pusztá. Szent Pelbártnak temploma volt még a Szatmár megyei Irinyben (1367: "Andreas plebanus ecclesie sancti Privardi filiorum Viti de Irin": KárOkl. 1: 287; tévesen Pelbárthidára lokalizálva: ComBih. 247).

13. Szentodorfa, Vashosszúfalú része, Vas m.: 1408: *Zenthvlrehperezlege* (ZsigmOkl. 2/2: 154), 1428: *Zentholdrosfolua*, 1464: *Zentholdro Perezleg*, 1470: *Zentholdorperezlege*, 1478: *Zentholdor*, 1480: *Zentholdorfalwa* (CSÁNKI 2: 784). A névadó Szent Ulrik (Udalricus) augsburgi püspök (890–973), az első, akit a pápa előzetes vizsgálat után 993-ban ünnepélyes bullával nyilvánított szentté (KatLex. 4: 417). Magyarországon még két templomáról van adatunk: Arany, Bodrog m.: 1331: "p. Aran ... in qua est eccl. in honore S. Oldricy constructa" (GYÖRFFY 1: 706); Vidovec, Varasd m.: 1334: "Eccl. Sancti Urrici de Zamlacha" (ComVar. 172). A szent tulajdonnévnek a magyar helységnévben mutatkozó változatai részint az *Ulrich* ~ *Udalricus* alakokból, részint a kettő keveredéséből vezethetők le.

14. + Szentvér (= Košická Belá), Abaúj m.: 1440: *Janusffalwa*, al. n. *Zenthwer*, 1505: *Zenthwerfalwa*, 1553: *Szentuerkepe*, 1630: *Zentvérképe* (VSOS. 2: 77). E helységen kívül a középkorból még 26 olyan templomról, illetőleg kápolnáról tudunk, amelyet Krisztus teste (a nevezetesebbek: 1443: Nyírbátor, Szatmár m., 1351: Buda, Pest m., 1301: Gyöngyös, Heves m., 1304: Diósgyőr, Borsod m., 1368: Pápoc, Vas m., 1347: Töketerebes, Zemplén m., 1384: Ungvár, Ung m., 1468: Vajdaháza, Doboka m. stb.) és kettőről, amelyet Krisztus vére tiszteletére emeltek (1424: Almakerék, Küküllő m., 1410: Ludbreg, Varasd m.). A helynév utolsó két adata megengedi azt a feltevést, hogy talán nem védőszentnévi indíttatású alakulásról van szó, hanem a templomban levő valamely Krisztus-ábrázolás csodás "vérzése" szolgált névadóul.

MEZŐ ANDRÁS

Izaura és Szamanta

Izaura. A 80-as évek elején mutatta be a tévé a Rabszolgasors című brazil sorozatot, majd 1991-ben megismételte. Kétségtelen, hogy sok nézőt vonzott. Népszerűségét nemcsak az mutatta, hogy gyűjtés indult a filmbeli Isaura